

HRVATSKA GLAGOLJSKA KNJIŽEVNOST IZMEĐU ISTOKA I ZAPADA

Josip BRATULIĆ

Cjelokupnost knjiškoga stvaralaštva u Hrvata u srednjem vijeku, bez obzira na pismo pa i na jezik (hrvatski i latinski), treba promatrati kao zatvorenu cjelinu i čvrsto jedinstvo. Tu djelatnost obično nazivamo hrvatskom srednjovjekovnom književnošću, bez obzira što nam se danas pod pojmom književnosti ne ukazuju tako raznorodni oblici duhovnosti kao u građi iz povijesne dubine. Nekad se govorilo općenito o „pismenosti” u tom dubokom razdoblju naše povijesti duha, jer da ta građa nije dospjela dalje od uopćene informacije; novija istraživanja, posebice s područja stilematike, opovrgavaju takva shvaćanja i u tekstovima pronalaze elemente sustavne organizacije riječi, te pomiču građu s područja pismenosti na područje književnosti.¹ Segmenat duhovne djelatnosti koji je ostvaren u krugu naših glagoljaša odvaja se kao samosvojna i osebujna cjelina, kao zatvoren sustav: jednako po jeziku, tematici kao i po svojoj kulturološkoj otvorenosti. Pod pojmom „glagoljaška književnost” često se promatra građa koju znanstveni termin „hrvatska srednjovjekovna književnost” ne bi nužno trebao pokriti. Terminom, dakle, „glagoljaška književnost” pokriva se cjelokupna djelatnost ostvarena pismom u domeni popova glagoljaša, te je on, zapravo, širi od pojma hrvatska srednjovjekovna književnost kako je obično promatramo.

Tema *Glagoljaška književnost između Istoka i Zapada* već samim naslovom teži osvjetljavanju odnosa, utjecaja i prožimanja dviju u povijesti suprotstavljenih sredina na naše glagoljaše. Očekujemo da će saopćenje objasniti fenomen koji je inače poznat u našoj povijesti književnosti, naime, pojavu izrazitoga, jakog i sustavnog utjecaja istočne, grčke i slavenskih srednjovjekovnih književnosti na knjiški repertorij naše hrvatske, srednjovjekovne, posebice glagoljaške književnosti. Istraživači su iznenađeni dubinom, raznovršću i širinom utjecaja i pokušavaju ih, sramežljivo, smjestiti u vrijeme prije konačnoga razlaza Istoka i Zapada, prije pucanja jaza 1054. godine, dakle, sredinom 11. stoljeća.

Povijesni izvori, pak, govore da je taj utjecaj u našim krajevima mnogo duži, dublji i obuhvatniji, te da traje sve do uspostavljanja novih društvenih, političkih i kulturnih odnosa: s jedne strane osnivanjem Latinskoga carstva u Carigradu na političkom polju, a s druge strane procvatom glagoljaške književnosti na glagoljaškom prostoru. A sve

se to dešava dva stoljeća kasnije. U vrijeme kad glagoljaši uspostavljaju, po ugledu na Zapad, svoje plenarne misale i brevijare smještaju se i posljednji stvarni, živi utjecaji Istoka na našu književnost. Kasnije će tekstovi i poticaji dolaziti sporadično, nesistematski, i posredno iz slavenskih književnosti, mimo grčkih, odnosno bizantskih središta.

Druga komponenta koja se u naslovu saopćenja spominje i koju želimo objasniti jest zapadni udio u glagoljaškoj književnosti. Određena euforičnost u objašnjavanju grčkih, bizantskih utjecaja kao da zaboravlja zapadne, rimske, ili još više: latinskim jezikom pisane tekstove, i duhovne poticaje uopće. Naglašavajući istočnu komponentu, kao da se zaboravlja ili zanemaruje zapadne prvine u glagoljaškim tekstovima. Ali, ipak nije tako! I utjecaji Zapada su vrlo izraziti kako u književnoj produkciji, tako i u tipu duhovnosti kakva se ostvarivala u glagoljaškoj sredini, kojoj su „rodonačelnici”, ne zaboravimo, Konstantin Ćiril i Metodije.

Najstariji liturgijski jezik Zapadne, katoličke, rimske Crkve bio je grčki. Padom Zapadnoga rimskog carstva, općom barbarizacijom Evrope, utjecaj i kulturno značenje Istočnoga rimskoga carstva, tj. Bizanta, jačalo je i s vremena na vrijeme dolazilo, sad jače — sad slabije, do izražaja i u Zapadnoj Evropi. Justinijanovom rekonkvistom, a Justinijan je bio rođen u romanskoj, latinskoj obitelji, Sredozemno more postaje središnjica Bizanta, a Ravenna drugi grad Carstva. I naši krajevi u tome sudjeluju (Poreč). Iako se sve to dešava prije doseljenja Slavena (527—566), preporod na bazi novih kulturnih tekovina osjećat će se dugo i kasnije, u 7. i u 8. stoljeću, kad smo i mi svojim prisustvom čvrsto ugrađeni u politički i duhovni profil Evrope. Justinijanova misao o uspostavi jedinstva istočnoga i zapadnoga dijela carstva nije uspjela, Rim se u kasnijim sve stoljećima sve češće vezuje uz Germane, ali u izmirenju pogana i Rimljana, barbara i kršćana najveći teret, i na Istoku i na Zapadu, nose intelektualci s Istoka, kao misionari, biskupi, vjerovjesnici. Ikonoklasti i ikonoduli, unutarnje suprotnosti u Bizantskom carstvu mrvili su prvotnu snagu, jednako kao i barbari na granicama Carstva, a kaluđeri su također često padali pod udar carske politike, te su se sklanjali na Zapad, najčešće u Italiju, ali i u Dalmaciju. Laviranje Rima, njegovo oslanjanje čas na Franke protiv Langobarda čas obrnuto, sigurno se nije dopadalo Carigradu. Krunjenje Karla Velikoga za Rimskoga cara 800. godine označava još jednu značajnu pukotinu u odnosima Istok-Zapad. Venecija i dalmatinski gradovi ostali su ipak pod vlašću ili u domeni društvenih i političkih utjecaja Bizanta i kasnije, a ta se vlast s vremena na vrijeme narušava, ali ona nije slomljena vrlo dugo.

U našim krajevima, posebice u dalmatinskim gradovima, pod izravnim političkim utjecajem Bizanta razvijao se duhovni život koji je — i na latinskom jeziku — bio pod jakim utjecajem grčke, bizantske duhovnosti. Posebice je to vidljivo u Zadru, koji svojim utjecajem zrači i u hrvatsko zaleđe, i ono izmiče neposrednom utjecaju iradijacionih političkih i crkvenoupravnih utjecaja Franaka, koji u našim krajevima nameću tip tvrde, nepomirljive i oštre discipline, a to je u suprotnosti s duhom koji u to vrijeme šire bizantski, grčki monasi.

I u doba hrvatske narodne dinastije dalmatinski gradovi, sad jače — sad slabije, ovise o središnjoj bizantskoj vlasti. Takvo je stanje i 1054. kada dolazi do konačnoga vjerskoga

rascjepa na istočnu i na zapadnu Crkvu, koja svaka za sebe pretendira i naslov i sadržaj općenitosti, katoličanstva. Konačni rascjep ni u crkvenosti ni u političkoj pragmatici nije nastupio tada, nego 13. travnja 1204., kad su križari u toku IV. križarskog rata opustošili Carigrad, spalili knjižnice, iz crkava odnijeli svetačke moći i dragocjenosti, otjerali kaludere, te tako za dugi niz godina, odnosno stoljeća, odredili tokove istočne i zapadne politike. I danas smo baštinici takovoga stanja.

Činjenica je da se za bizantske careve molilo u dalmatinskim latinskim crkvama i poslije 1054. godine, kako pokazuju javne molitve zabilježene u osorskom i zadarskom *Exuletu*.² To su najsjajniji spomenici književne produkcije latinaške i latinske Crkve kod nas, i to u benediktinskim središtima, u Osoru i Zadru, u domeni snažnoga utjecaja bizantske duhovne i političke vlasti. Interesantno je da se ovakvi tekstovi, u počast cara, pišu 80-eti godina 11. stoljeća, za vladanje Aleksija I. Komnena, kao i njegova nasljednika, cara Manojla, koji su u sve slavenske pokrajine, na Balkan i u Dalmaciju, slali ekspedicije da pronalaze i uništavaju slavenske rukopise, i te su ekspedicije, čini se, bile vrlo uspješne, kako u makedonskim pokrajinama, tako i u Dalmaciji, te su rijetki spomenici slavenske, ćirilometodske pismenosti izbjegli ognju i uništenju.³ Jedan takav spomenik bio je i Kločev glagoljaš, vjerojatno već tada na Krku. S krajnjega Zapada, do kuda ekspedicije nisu stigle, sačuvan je i najveći broj najstarijih glagoljaških tekstova, koji su svojim izvorima prvenstveno vezani uz grčke uzore.

Konstantin Ćiril i Metodije bili su Grci, iz Soluna, koji su, istina, poznavali slavenski jezik, ali bizantski; grčki patriotizam bio je potka na kojoj se zrcalio njihov ponos, njihovo shvaćanje veličine, važnosti i vrijednosti domovine, kulture, civilizacije i tipa kršćanstva za koje su se i prije slavenske misije zalagali.⁴ Iz *Žitja* to jasno izlazi na vidjelo. Braća su krenula među Slavene znajući u koju i u kakvu sredinu dolaze. Njihov je otac bio vojni stručnjak, te su poznavali društvene, političke i crkvene odnose u Moravskoj, odnosno Podunavlju. Na terenu su se brzo prilagodili situaciji, organizirajući tip kršćanske duhovnosti koja je najpogodnija mladoj, nesigurnoj i politički nestabilnoj sredini: to je oslonac na Rim, mimo franačkih, bavarskih, odnosno njemačkih crkvenih i političkih krugova koji su se i ranije pokazali netolerantni, oštri, kruti, ali u sebi sigurni, jer su bili zadojeni kršćanskim feudalnim imperijalizmom. Rim u koji Braća dolaze, grad je u kome Grci imaju znatan utjecaj, kako u papinskoj upravi, tako i u duhovnom životu. Uostalom, bizantska vlast vrlo je živa i životno prisutna na jugu Italije, te je podnošljivija papi od pritisaka i diktata sa sjevera.

Već odnos prema jeziku, a zatim i pismu otkriva Konstantina Ćirila i njegova brata Metodija kao nosioce drugačijih shvaćanja od onih na Zapadu. Trojezična hereza, kako je Ćiril nazvao zapadnjačku isključivost, nije tada na Istoku bila moguća, budući da u Carigradu u to vrijeme žive kolonije različitih naroda, sa vlastitim samostanima, manastirima, crkvama, obredima, razvijenim književnostima i duhovnom literaturom. U njihov krug lako se mogao uključiti i slavenski svijet, ako bi imali književnost i pismo. A za to se pobrinuo Ćiril i njegov brat Metodije!

Konstantin Ćiril i Metodije mogli su u Veneciji, u Rimu, a možda i u nekim drugim gradovima Italije, kuda su prolazili sa svojim učenicima, u 9. stoljeću naći učene Grke, ali bilo je vrlo malo učenih Latina. I u kasnijim stoljećima (uz časne iznimke), sve do

evropskoga humanizma, intelektualni potencijal Istoka bio je najčešće iznad onoga na Zapadu. Zapad, na žalost, nakon pada Rima nije uspostavio ni duhovno ni političko jako i čvrsto središte, što nije bio slučaj s Istokom. Osnovica rascjepa između Istoka i Zapada je bezbroj suprotnosti, od kojih bi one teološke naravi bile zanemarive da su političke i društvene razlike u ta dva raskoljena svijeta bile prevladane.

Osnovni, najstariji kanonski sloj ćirilometodske pismenosti jest duhovna književnost Bizanta presađena na jezik Slavena i na slavenski narodni prostor. Slavenske nacionalne adaptacije ćirilometodske baštine u osnovi su vrlo slične. Razlike postoje jedino u jezičnim redakcijama. Drugačije je s hrvatskom recepcijom ćirilometodske baštine: ona je u našem prostoru doživjela znatne promjene: uz osnovni grčki repertorij ona vrlo rano prihvaća i sličnu knjižnu produkciju latinske duhovnosti i kulture.

Repertorij koji su Konstantin Ćiril i Metodije priredili za život slavenske Crkve dijelom je baziran na grčkoj duhovnosti (otačaskije knjigi, Paterik, Homilijar), ali i na liturgiji – što je vrlo značajno – koja je uvriježena na Zapadu (liturgija sv. Petra). Nakon progona Metodijevih učenika 885. godine, učenici se sklanjaju dijelom na Istok, a dijelom su dospjeli u Veneciju koja je pod vidnim utjecajem Bizanta. Vrijeme je to vladavine Vasilija I. (867–886) i Leona VI. (886–912), careva izrazito sklonih kulturnim djelatnostima. Naravno da su učenici Metodijevi, grčki odgojeni, a dijelom i grčki građani, mogli nesmetano doći na područje Dalmacije, bizantske teme koja se proteže uskim pojasom duž Hrvatske.

Na području liturgije, posebice misnoga obreda, Sveta su braća svjesno izabrala Liturgiju sv. Petra, znajući da će tako biti njihova misija najbliža liturgijama na Zapadu.⁵ Tekstovi koji su mladoj crkvi bili potrebni, spadaju u praktičnu književnost. Samo se po sebi moglo zaključivati da će razvojem misije narasti potrebe za drugačijim višim tipom literature, o kojoj će se pobrinuti novi naraštaj slavenskih misionara, domorodaca. Iz posebnih političkih i društvenih razloga to se ipak nije dogodilo, nego je dapače kasnije knjiška produkcija postala izrazito pučka, odnosno primijenjena puku više nego višim i izobraženim strukturama. Čak i one književnosti koje su se razvijale u povoljnim političkim prilikama zanemarile su visoku duhovnu literaturu i radije su se posvećivale uređivanju disciplinarnih odnosa ili sastavljanju nacionalnih biografija. Visoka duhovna literatura, ako je nekome trebala, prevedena je s grčkoga jezika. Za pretežni dio potreba mlade Crkve stvorene su zbirke legenda, apokrifa, zbornici različitoga znanja, a to je u slavenskim književnostima ostala konstanta, te Slaveni zapravo i nisu razvili one vidove bogate i specifične književnosti, kakva je cvala u grčkim manastirima i kulturnim središtima do 15. stoljeća.

Ipak, utjecaj bizantske liturgije i njene specifične duhovnosti bio je izrazit i u hrvatskoj glagoljaškoj književnosti od njenih početaka. Danas nam je teško odrediti odakle su sve stizali tekstovi na naše područje: iz Moravske ili iz Makedonije, jer se i jedan i drugi put odlikuju jednakim ili sličnim osobitostima.

Daleko bi nas odvelo nabranje tekstova koji su se iz grčkoga jezika, iz bizantske književnosti, našli u našoj glagoljaškoj književnosti: dovoljno je naprečac spomenuti poetične tekstove o djetinjstvu i životu Djevice Marije i dječarca Isusa, a zatim uzbudljive tekstove, pikarske romane, apokrifnih Djela apostolskih. U isto vrijeme iz zapadne

književnosti mnogo je manje takvih značajnih tekstova, a i oni redovito duguju dio svoje osjećajnosti bogatijoj svojoj sestri, bizantskoj književnosti.⁶

Legendariji i zbornici duhovnoga štiva koji su sadržavali apokrifne i legende bili su od bitne pomoći glagoljašima u času revidiranja starih slavenskih, posebice biblijskih tekstova, i uspostavljanja plenarnog brevijara i misala, u toku 12. i 13. stoljeća. Kad su glagoljaši, osobito nakon Lateranskoga koncila 1215. godine, za pape Inocenta III. sastavljali svoj brevijar i misal, imali su svu silu gotovih tekstova, a radili su onako kako su znali i mogli: sa starijim tekstovima je išlo lako, njih su prepisali, ali s novim je išlo teško, jer su sve do tada bili oslonjeni na drugačiji tip tekstova i crkvenih službi.

Pitamo se: da li je taj posao bio stihijski i neorganiziran? Iako glagoljaši nisu imali svojih jakih središta, do 12. stoljeća za glagoljašku pismenost brinuli su se ponajviše benediktinci, a iz njihova kruga, iz njihovih opatija zračila je kultura, te su oni i najzaslužniji za formiranje najstarijih liturgijskih obrazaca, o čemu svjedoči i bogati benediktinski sanktoral, uz stari istočni svetački sloj koji su benediktinci poštivali i uvažavali. Kasnije dolaze franjevci, posebice trećoreci, te je iz njihova kruga poteklo ono mnoštvo tekstova pretežito iz zapadne sfere kršćanske kulture.⁷

Kad je Inocent IV. odobrio glagoljanje benediktincima u Omišlju, 1252, a četiri godine ranije to je bio učinio za senjsku biskupiju, bio je to znak velike diplomatske borbe za Slavene, jer se već jasno naziralo da Grci neće prihvatiti uniju za koju su se neki zalagali. Doba je to Mikejskoga carstva, u čijoj se sredini i razmišlja o uniji s Rimom, ali mnogo je jači i glasniji stav koji se javlja u krilu Epirskoga kraljevstva, posebice oko arhiepiskopa u Ohridu, Homatijana.⁸

No, daleko bi nas odvelo raspravljanje o tome, a naša tema želi upravo u toj atmosferi naći ključne momente za kasniji razvoj događaja.

Upravo je otok Krk, i posebice grad Vrbnik, pogodan za ispitivanje i istraživanje onih prožimanja, onih živih odnosa koji se susreću i prepliću na području duhovnoga života dviju srođenih sustava, Istoka i Zapada. Na Krku je sačuvan, na primjer, Kločev glagoljaš, glagoljaški zbornik s homilijama grčkih, istočnih otaca.

Upravo je na Krku najstariji spomen o postojanju cjelovite slavenske Biblije. Prof. V. Štefanić bio je uvjerenja (koje je oprezno iznosio) da je omišaljski odlomak Apostola, s aparatom sirsokoga, odnosno egipatskoga đakona Euthalija, dio te Biblije. Raspored i aparat toga tipa uobičajen je u tekstovima koji su se sačuvali u ruskim najstarijim Apostolima. Ovaj fragmenat ide u kraj 13. ili početak 14. stoljeća.⁹ Na Krku, u Baškoj, sastavljena je i napisana Baščanska ploča koja govori o odnosima hrvatske vrhovne vlasti prema benediktincima glagoljašima. Tri fragmenta Pasionala, iz 13. stoljeća, koji potječu s Krka, upravo iz Vrbnika, a koje su odgonetavali prof. S. Ivšić i J. Vajs, srodni su, odnosno najbliži Suprasalskom zborniku, a potječu s istoka, iz grčke književnosti.¹⁰ S obale, iz Novoga Vinodolskoga potječe fragmenat apokrifa o sv. Tekli, također, naravno, istočne provenijencije.¹¹

Ne govorimo o Grškovićevu Apostolu, jer ne znamo pouzdano od kada je na otoku Krku. Ovaj kulturni prostor možemo i širiti, ali ne previše daleko: ostajemo još uvijek u Kvarnerskom bazenu. Zbornik sličan krčkom Pasionalu, a koji je također do nas do-

šao u jednim fragmentima, a jednak je svojim formatom i uglednim pismom najznatnijim starim kodeksima, jesu tzv. Pazinski fragmenti koji u tekstovima pokazuju najužu vezu s grčkim predlošcima. Iako se rukopis po paleografskim odlikama stavlja u 14. st., tekstovi su, naravno, po postanku mnogo stariji. U fragmentima su se do sada dali očitati ovi značajni tekstovi: Odlomak legende o sv. Eustatiju, odlomak apokrifa o drvetu križa, odlomci Uspenja Bogorodice, odlomci Nikodemova Evanđelja, a B. Grabar je u „odlomcima neodređenog slova i legende” otkrila Mučenje sv. Jakova Perzijanca.^{1 2}

Sačuvana pjesma iz Vrbničkoga 3. brevijara *Hrst vskrsne iz mrtvih* podudarna je istočnim službama. To govori jednako o njenoj starini kao i o živim muzičkim i tekstualnim utjecajima i prožimanjima istočne i zapadne liturgije na našem prostoru, o čemu je pisala M. Pantelić.^{1 3} Tako je, dakle, naša glagoljaška književnost, vezujući se uz najplodnije istočne književnosti, kroz filter bizantske, grčke književnosti prihvaćala u svoje krilo najljepše plodove istočne duhovnosti. Kad se ta književnost, zbog različitih duhovnih i povijesnih prilika ugasila, ili bar bila na umoru, naša je glagoljaška književnost već okrenuta Zapadu gdje upravo cvatu tekstovi duboke pučke pobožne književnosti: apokrifni tekstovi, laude, mirakuli, a zatim ubrzo i ritmička poezija na latinskom i nacionalnim jezicima.^{1 4}

Hrvatska glagoljaška književnost je tako – otvorena prema Istoku i prema Zapadu – u svome krilu sačuvala brojna ostvarenja koja nisu bila namijenjena krugu duhovne elite, nego prvenstveno najširim krugovima puka, ljubiteljima poetičke riječi, narodu koji je intenzivno živio crkvenim životom u bratovštinama, uz popove glagoljaše koji se u socijalnom pogledu nisu bitno razlikovali od svoje pastve.

A što je za nas ta književnost? Kako da je shvatimo? Kako da je promatramo?

Filološko proučavanje stare književnosti svodilo se redovito na istraživanje porijekla, tradicija i izvora tekstova: obično se ljepota teksta u takvu proučavanju nije ni primjećivala. Kad na tu duhovnu produkciju pogledamo s kulturološkoga aspekta, s aspekta recepcije i života tekstova, onda ti tekstovi predstavljaju žive organizme ugrađene u duhovni život naših ljudi. Ne, dakle, filološka zanimljivost, nego dio osjećajnosti, spoznaje, usvojene i saživiljene ljepote. S toga aspekta i glagoljaška književnost nije filološka, književnoprvijsna, komparativistička građa, nego sustav vrijednosti koji se ostvarivao na relaciji: tekstovi – njihovi prenosioci, popovi glagoljaši – njihovi primaoci: kršćanski puk, mnoštvo koje po mjeri svoje naobrazbe, kulture i osobnosti prima, prihvaća i usvaja poruke tekstova u svome vremenu, spajajući tako ogromne vremenske, kulturološke svjetove u jednu cjelinu: tip duhovnosti koji su razvili u sebi i u svojoj pastvi, pobožnom puku.

- 1 Vidi o tome posebno: E. HERCIGONJA, Hrvatska književnost srednjega vijeka, Problemi i metode lingvostilističkog pristupa, „Dometi“ 7–8, Rijeka 1973, 3–10, D. FALIŠEVAC, Poetičke osobine hrvatske srednjovjekovne proze, „Croatia“ 6, Zagreb 1975, 39–90, a zatim i K. REZIC, Iz stilematike hrvatskoglagoljskoga leksionara, „Istra“, 3–4, Pula 1980, 25–31.
- 2 V. NOVAK, Neiskorišćavana kategorija dalmatinskih historijskih izvora od VIII. do XII. stoljeća, „Radovi instituta JAZU u Zadru“, III, Zagreb 1957, 39–74, na separatu drugačiji naslov: Nova kategorija...
- 3 V. MOŠIN, O periodizaciji rusko-južnoslavenskih književnih veza, „Slovo“ 11–12, Zagreb 1962, 13–130. Posebno na str. 70–71.
„Spaljivanje knjiga sumnjivih zbog krivovjerja – osnovna metoda inkvizicije – praktikovala se i u Vizantiji. Tako je to posebno naglašeno u aktima carigradskog sabora 1140. g. koji je kao bogumila osudio propovjednika Konstantina Hrizomala. Nema sumnje da su grčkom svećenstvu toga doba morali biti sumnjivi uopće svi slavenski rukopisi liturgijskog sadržaja, i da je taj momenat morao igrati važnog argumenta u tadašnjoj vizantijskoj politici pogrcivanja Južnih Slavena. Grčke sumnje što se tiče kanonske ispravnosti prevedenih crkvenih tekstova nisu bile neosnovane. Ono grčko svećenstvo koje je u Ohridu moralo da nauči slavenski i moglo da se, barem u XI. vijeku, služi slavenskim knjigama za bogoslužje, moglo je u tim slavenskim tekstovima naći vrlo mnogo nejasnih i sumnjivih mjesta, posebno zbog velikih poteškoća kod prevodenja grčkoga teksta uz ropsko čuvanje redosljeda riječi.“ (...) „Takva mnogobrojna sumnjiva mjesta, koja su se pojavljivala i u tekstovima Svetog pisma i u bogoslužbenim tekstovima – bilo zbog nejasnoće prijevoda, bilo zbog nesvjesnih grešaka prepisivača ili namjernog mijenjanja smisla – davala su grčkoj hijerarhiji puni osnov za sumnjičenje svih slavenskih tekstova u smislu kanonske neispravnosti, a prema tome i u smislu opasnosti od čistoće vjere. Jedini radikalni lijek protiv toga bilo je generalno uništenje sve slavenske pismenosti na Balkanu“... (...) „Samo se time može objasniti da je tada nestala sva slavenska knjiga na čitavom prostoru slavenskog Balkana, uključivši ovamo Duklju, Bosnu, Hrvatsku i Dalmaciju, i da su se ostaci glagoljske pismenosti sačuvali samo na Krku, krajnjem sjeverozapadnom otoku koji je u doba Manojlovih osvajanja ostao pod vrhovnom vlašću Venecije.“
- 4 V. ŠTEFANIĆ, Tisuću i sto godina od Moravske misije, „Slovo“ 13, Zagreb 1963, 5–42.
- 5 O Liturgiji sv. Petra: V. ŠTEFANIĆ, Tisuću i sto godina, L. POKORNY, Liturgie pjeve slovan-sky (La liturgia slava di Cirillo e Metodio), Soluňští Bratři, Praha 1962, 160–193, J. VAŠICA, Literární památky epochy velkomoravské, 863–885, Praha 1966.
- 6 Podrobnije o tome u zborniku V. ŠTEFANIĆ i suradnici, Hrvatska književnost srednjega vijeka, Pet stoljeća hrvatske književnosti 1, Zagreb 1969, predgovor 3–62, i tekstovi.
- 7 O sanktoralu jednoga takvog brevijara, sa slojevima utjecaja, vidi: M. PANTELIĆ, Kalendar II. novljanskog brevijara iz 1495. godine, „Slovo“ 29, Zagreb 1979, 31–82.
- 8 G. OSTROGORSKI, Istorija Vizantije, Sabrana dela G. Ostrogorskog, Prosveta – Beograd, s. a, i zbornik radova G. Ostrogorskoga, Vizantija i Sloveni, isti izdavač.
- 9 V. ŠTEFANIĆ, Determinante hrvatskog glagolizma, „Slovo“ 21, Zagreb 1971, 13–30.
- 10 S. IVŠIĆ, Ostaci staroslavenskih prijevoda u hrvatskoj glagoljskoj književnosti – Hrvatski glagoljski fragmenat „Mučenja 40 mučenika“ iz 13. vijeka, Zbornik kralja Tomislava, Zagreb 1925, 451–510.
- 11 B. GRABAR, Apokrifna Djela apostolska u hrvatskoglagoljskoj literaturi II, 3. Djela Pavla i Tekle, Radovi Staroslavenskog instituta 7, Zagreb 1972, 5–30.
- 12 B. GRABAR, Mučenje sv. Jakova Perzijanca u hrvatskoglagoljskim odlomcima XIV. stoljeća, „Slovo“ 23, Zagreb 1973, 141–160, i drugdje.
- 13 M. PANTELIĆ, Elementi bizantske himnologije u hrvatskoglagoljskoj himni Hrst vskrse iz mrtvih, „Slovo“ 17, Zagreb 1967, 37–59.
- 14 Vidi posebno o tome: V. ŠTEFANIĆ, Hrvatska srednjovjekovna književnost, PSHK 1, str. 27–29 i tekstove, a zatim sustavnu povijest hrvatske srednjovjekovne književnosti E. HERCIGONJE u „Liberovj“ Povijesti hrvatske književnosti 2, Srednjovjekovna književnost (1975).

SUMMARY

The entire literary creation of the Middle Ages in Croatia, regardless of writing or language (Croatian or Latin) should be considered an integral whole, a compact unity. Nevertheless, the term „Glagolitic literature” is often considered a structure which the scientific term „Croatian literature of the Middle Ages” does not necessarily have to include. This term deals with the entire activity in writing of the „glagoljaši” (priests who used the glagolitsa; pronounced glagōlyashi) and is of a wider scope than the term „Croatian literature of the Middle Ages”.

The theme Glagolitic literature between East and West, already with its very title aspires to throw light upon the association, influence and diffusion of the two opposing cultures in history, in Glagolitsa. Researchers are amazed at the depth, heterogeneousness and vastness of influence of Eastern, Greek and Slavic medieval literatures on the literary repertoire of our, Croatian, medieval, particularly Glagolitic literature. Influences of the West also are strikingly noticeable on literary works as well as in spiritual expression which evolved in a Glagolitic medium whose innovators were Constantin Cyril and Methodius.

Up to the 12th century in Croatia, the Benedictine monks were the protectors of Glagolitic writing. The Benedictine „sanctoral” retained the old eastern sacred figures. A great number of liturgical texts pertaining to the Western Christian culture originated among the Franciscans of the Third Order. On the island of Krk, particularly in Vrbnik, influences of East and West met and were exerted on the spiritual life again and again.